

Croatica XX (1989) — 31/32 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Dubravka Franković

**UZ PISMO FERDE RUSANA AUGUSTU ŠENOI
(U povodu 110-te obljetnice smrti Ferde Rusana)**

UDK 886.2—6

Hrvatski ishitrilac budnica i davorija Ferdo Rusan (1810—1879), glazbeni amater, stvarao je i djela na umjetničkoj razini. Ta su djela izrazila duhovno stanje nosilaca i sudionika društvenih i političkih pokreta uvedenih 1789. August Šenoa nazvao je Rusana »Tirtej iz ilirske dobe«.

Današnji prikazi hrvatske glazbe bilježe ličnost i stvaralaštvo Ferde Rusanu u desetak redaka: rođen je 10. prosinca 1810. u Pavlin-Kloštaru; u mladosti bio je oficir; zbog bolesti umirovljen 1842. Glazbeni amater. Ishitralac tekstova i melodija u rodoljubnom zamahu hrvatskog narodnog preporoda. Njegove melodije zapisuju i obrađuju drugi. Tri su najpoznatije: *Brod nek čuti udarca*, *Nosim zdravu mišicu* i *Složno, složno, braćo mila*. Umro je 2. svibnja 1879.¹

Ohladene su to informacije s vrelišta života prve polovice 19. stoljeća. Ima li iskaza Rusanovih suvremenika?

»Čudo je pojavljenje u svētu našem g. *Rusan*«, napisao je Stanko Vraz svom prijatelju, češkom književniku i etnografu Karelu Jaromíru Erbenu u pismu 2. travnja 1845. »Čovék taj nepozna nit ijedne note; nu on šetajući se po svojoj slavnoj Krajni (!) slaže — kao tica na grani — napëve kako mu baš dolaze u grlo, nauči je na pamet, složi uz njih i rěči, sjedne na kola, pa ajde u Bělovar k svome prijatelju g. Mesariću onděšnjemu organísti, da mu je metne na note. A naravski ti glasovi razsunu se do malo po Bělovaru i njegovih okolicalah, a za mēsec danah, čujemo jih oriti se ovdě u našoj strelarni i u kazalištu, uzhitjamo se; a za koj dan već jih čuješ razlegati se po ulicalah, gdě ih pěva i malo i veliko. Eto Vam čudotvorne síle naravskoga nadahnutja.«² Vrazova razvijena književna i kritičarska osjetljivost izdvojila je Ferdu Rusanu iz mnoštva prigodničara onog vremena. Štoviše, Vraz je fasciniran »fenomenom Rusan«.

Ne samo u hrvatskom narodnom preporodu, već i u »vrieme najvećeg absolutizma, kad se je radilo, da naše pjesništvo potone u Bachovoj germanizaciji, i kad gdje koji pjesnik uzmaknu od straha pred progonstvom biesnih ponjemčarevića, u ono dakle za austrijske nenjemačke narodnosti kobno doba, ne umukne u nas Rusanova vila; dapače baš onda stade ista pjevati iz svega glasa, jednako braći dovikujući: Ne bojmo se! Ne dajmo se!« Pisac tih redaka, objavljenih u »*Viencu*« 1874. godine pod pseudonimom S. S. Kirinski, razabrao je snagu Rusanovih »strelimka« u »pregnutljivoj odvažnosti« i »pogodjenoj pravoj žici ... popievaka« te drži da ih zato i zapjevaše »svi stališi i razredi pučanstva« pa se one i »razlegoše po svih priedjelih prostranog jugoslavjanstva (...) pa tja u dalekoj nam posestrimi Českoj«.³

¹ Usp. *Muzička enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb 1977, 3, str. 246; Josip Andreis, *Povijest glazbe*, knjiga 4, Liber — Mladost, Zagreb 1974, str. 211/212; Lovro Županović, *Stoljeća hrvatske glazbe*, školska knjiga, Zagreb 1980, str. 151/152.

² Stanko Vraz, *Děla*, peti dio, *Pěsme, Pabirci, Proza i Pisma*, Matice Hrvatska, Zagreb 1877, str. 367. *Stanko Vraz* (Cerovec, 1810. — Zagreb, 1851), jedan od najistaknutijih iliraca; bio je pjesnik, kritičar, skupljač narodne poezije i narodnih napjeva.

³ »*Vienac*«, 1874. br. 49. i 50, god. VI, S. S. Kirinski (pseudonim Stjepana Šašića iz Kirina), *Ferdo Rusan*, str. 783.

Ferdo Rusan bijaše školovan u bjelovarskom vojničkom zavodu; kasnije je služio u ugarskoj pješačkoj pukovniji u Zagrebu, potom u Italiji. Travnja 1839. bijaše premješten u Pečuh ... Možda se nikada ne bi očitovao kao pjesnik i »pjevač« bez strastvena nadahnuća ilirskog doba. A Rusanove su budnice i davorije znatno pridonijele hrvatskom narodnom preporodu ne samo u ilirskom pokretu već i u teškim godinama neoapsolutizma.

Ni najbolje Rusanove pjesme nisu u povijesti hrvatske glazbe ocijenjene kao umjetničke. Nije to učinio Franjo Ks. Kuhač koji Rusanu posvećuje biografsku studiju i ozbiljno nastoji razjasniti prirodu njegovog stvaralaštva, opće značajke i vrijednost njegovih pjesama, ni Lovro Županović koji danas jedini daje tek određenije umjetničke kvalifikative najpoznatijim Rusanovim davorijama.⁴ Na njihovu je umjetničku vrijednost međutim ukazao već Stanko Vraz. U citiranu pismu Erbenu 1845. Vraz piše o Rusanovoj inspiraciji i stvaralaštvu. »Naravsko nadahnutje« i »naravski glasovi« u tom su kontekstu sinonimi za umjetničko. Tim više što Vraz, opisujući spontanu recepciju Rusanovih davorija i budnica, izjednačuje vrijednost Rusanovih ishitrenih jednoglasnih napjeva s obradom tih napjeva (Lisinskog primjerice), a na njih misli kad piše o izvedbama u »strelarni« i u kazalištu.

Danas je afirmirana umjetnost neškolovanih. Snaga njihova umjetničkog izraza, njihova pojedinačnog shvaćanja svijeta, kompenzira formalne nesavršenosti i druge »nedostatke« njihova djela. U »fenomenu Rusan« ne radi se međutim o glazbenoj naivi. Može se naprotiv reći: iako neškolovan, Rusan je stvarao i djela koja su na razini umjetnosti izrazila zajedničko duhovno stanje i potrebe u ambijentu onih, koji su u nas bili nosioci i sudionici društvenih i političkih pokreta, zapravo inauguriranih već 1789. godine. Zbog toga Vraz piše »uzhitjamo se« kao kritički sud i izraz doživljaja u susretu s Rusanovom umjetnošću.

Ovih nekoliko uvodnih rečenica predstavilo je Ferdu Rusana s pomoću ocjena njegovih suvremenika i današnjeg njegovog mjesta u povijesti hrvatske glazbe.⁵ Ništa bitno neće tim podacima dodati Rusanovo pismo Augustu Šenoi iz 1873. godine.⁶ Važno je međutim

⁴ Franjo Ksaver Kuhač, *Ilirski glazbenici*, MH Zagreb, 1893, str. 172—228; Lovro Županović, op. cit. str. 152, primjerice za davoriju *Nosim zdravu mišicu* piše: »izrazito raspjevane melodijske linije i (...) prilično osebujne formalne strukture«. Isti, *Centuries of Croatian Music*, 2, Zagreb 1989, str. 33.

⁵ Usp. npr. i Franjo Fancev, *Ferdo Dragić Rusan (o stotoj godišnjici njegova rođenja)*, »Prosvjeta«, XIX, 1911, br. 8, analiza Rusanova djela s književno-historijskog aspekta.

⁶ Pismo Ferde Rusana Augustu Šenoi (Zagreb, 1838—1881), hrvatskom književniku, kazališnom kritičaru i gradskom senatoru, nalazi se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, među rijetkostima, oznaka R 4064 b. Do sada nije objavljeno.

jer je jedno od posljednjih njegovih pisama, s autentičnim iskazom njegova osjećanja i mišljenja, a imao je tada šezdeset i tri godine. Rusanov je adresat Šenoa — činjenica dovoljna da pobudi pojačan interes. Povod je pismu neobičan:

Gospodine uredniče!

U 'Viencu' br. 47. od 22 proš. mjes., koga mi moj štovani dobrotvorac, višji častnik u vojsci i nar. književnik g. S. S. s g. S. Lutarićem,⁷ riedkim takodjer u sadašnje čudnovato doba, rodoljubom dne 3. t. m. iz Koprivnice donesoše, na čemu im i ovdje liepa hvala, čitah na moje veliko udivljenje, da sam i ja pokojnim g. Padovcem pokojni. Nu tomu nije tako, akoprem skoro s malom razlikom. Ja sam istinabog još na nogah, ali žalibože tako rekuć, ni živ ni mrtav.

Da vam što kraće o toj mojoj zlokobi pripovjedam: Bolestljivost, koja me prisili još god. 1842 u mir stupiti, posta kasnije sa svojim u glavi sve to jačim i jačim te već nesnosnim šumom i ostalom sotonskom glasbom, na moju veliku nesreću pogibeljnijom i pogibeljnijom, dok mi evo u prkos upotrebljenimi⁸ tolikovrsnom⁹ sredstvu u zao čas vas sluh neuništi i neutamni, dočim prijašni šum, trzanje i nieka omama osta žalibože i dan danas u glavi. Nadalje k tomu nenadanomu zlu pridruži se još u tečaju vremena i drugo zlo, o kojem Vam nemogu ovdje ni kazivati što ja sve trpim;¹⁰ i tako se moram danju i noćju bez kraja, konca i pomoći s ljutom biedom i nevoljom boriti, da mi je već sve na svijetu dosadno i ništa me u mojem skoro uzdvojenju neveseli, osim ako sam saznao¹¹ kako se ovdje ili ondje ljubi, štuje, brani, goji i uvažava mila nam u svakom obziru narodnost, bez koje neima ni narodu ni domovini slave; nadalje kako ovdje ili ondje s uspjehom napreduje nar.¹² učionstvo, književnost i kazalište, što je uvi-ek i ostaje izvorna svjedočba prosviete narodne. Da i to me još zanima, kad se koj magjaron već jedan put iz svog Labyrinta (bludnjaka) na čistac i svietlo izvuče.

Vaš štovatelj

U Virju 6 pros. 1873.

Ferdo Rusan.

⁷ Usp. bilj. 3: radi li se o Stjepanu Šašiću iz Kirina i, možda, o Rusanovu prijatelju učitelju Lugariću iz Virja?

⁸ U riječi »upotrebljenimi« Rusan je precrtao zadnje »i« pa ga opet napisao; čini se da je najprije bilo napisano »upotrebljenom«.

⁹ Najprije napisano »tolikimi«.

¹⁰ Posljednje su četiri riječi dopisane.

¹¹ Iza toga je precrtano »kako sam saznao«.

¹² Umetnuto je »nar«.

Tekst koji bijaše povod ovom Rusanovu pismu doista je bio objavljen u rubrici *Listak*, bez potpisa.¹³ »Vienac« je iz »Obzora« prenio vijest o smrti Ivana Padovca, uz nadopunu: »od drugud čusmo« da je preminuo »u istoj struci naš na glas izišavši neumorin *Rusan*«. Pisac ove obavijesti se čudi da »Vienac« nije o tome primio nikakvu vijest iz Virja i Varaždina »da uzmognemo obojici bar u 'Viencu' spomen ostaviti«, tako, zasad, može samo reći: »Lahka im majka zemljica!«

Ovoj zabuni zahvaljujemo za Rusanovo pismo. Pismo koncizno, uredna izgleda.¹⁴ Ispisano je pažljivim, čitkim rukopisom koji, na prvi pogled, ne odaje bolesna čovjeka.¹⁵ Rusan 1873. godine brine za »narodnost«, »narodno učionstvo«, »književnost i kazalište«. Ne pokazuje pomak u idejnoj orijentaciji. Protivan je germanizaciji i mađaronstvu. Samo nekoliko godina ranije i već teško bolestan Rusan je žestoko reagirao na austro-ugarsku nagodbu svojom budničarskom pjesmom *Brzovjavna viest od 13. veljače 1867.* u stihovima: »Pazite, puci, s dola i gora! / Austrija se bolna rastočit mora / (...) Devetnaest jurve godina prodje, / Slavjanin kad joj u pomoć dodje; / Slavjan ju spasi tada sa svime, / Al kakvu hvalu steče si time?«

Što je (i je li) August Šenoa odgovorio na ovo Rusanovo pismo nije zasada poznato. Možda odgovor treba naći u nekrologu koji je napisao nekoliko godina kasnije, 1879, u času smrti Ferde Rusana. Nekrolog je objavljen (i opet) u *Listku* »Vienca«, bez potpisa.¹⁶ No u sadržaju godišta uz nekrolog su inicijali »A. Š.« August Šenoa, urednik tog godišta »Vienca«, autor je posmrtnog slova:

† *Ferdo Rusan*

Jedna grana za drugom pada, koja se je zelenila u prvo doba narodnjeg prosnutka, jedna ptica za drugom, koja je driemni narod hrvatski budila novu životu, pada u grob. Nesmiljena narav vrši svoj zakon, smrt nepita za ljubav. I naš stari Tirtež iz ilirske dobe Ferdo Rusan legnu nedavno u grob u Bjelovaru, gdje je u zadnje vrijeme živio. Srdce iz kojeg niknuše žarke budnice: 'Nek se hrušti šaka mala', 'Brod nek čuti udarca', 'Slavijo mila!', 'Nedajmo,

¹³ *Vienac*, 1873, god. V, br. 47, str. 752. Odgovorni urednik je dr. Franjo Marković. August Šenoa bio je suurednik.

¹⁴ Za razliku od primjerice Rusanovih pisama Mijatu Novaku iz 1847. i 1851. te 1852. god. NSB, R 4347.

¹⁵ Rusan je bio nagluh, a 1874. godine je oglušio. Patio je i od tremora ruku, osobito desne ruke. Usp. pismo Ferde Rusana Franji Ks. Kuhaču u: F. Ks. Kuhač, *Ilirski glazbenici*, MH, Zagreb 1893, str. 204.

¹⁶ »*Vienac*«, 1879, god. XI, br. 19.

nebojmo se! i sto drugih skladba, to pošteno, staro srdce, puno rodoljublja uvenulo je. Pjevao je kao ptica na grani al se njegov glas čuo u tri kraljevine i dalje, taj glas ori se i preko njegova groba razplamćujući i danas srdca kasne potomčadi. Badava! Neka se prieče naši vršnjaci, neka se prieči budući naraštaj, toga zamosa, toga rodoljublja, te iskrene, žive ljubavi naroda, koja se nije očitovala međusobnim režanjem i grizkanjem, koja nije poznavala ni puste slavičnosti ni sebičnosti, dan danas više neima i žalibože je neima, a svega je toga bilo — malom iznimkom — kod buditelja ilirske dobe; svega toga je bilo obilje kod Rusana, kojega vjelkopis naši čitatelji već poznaju. Glas o njegovoj smrti sjeti nas tekar, da je dosele živio. Ta kod nas se lahko zaboravlja, brzo zaboravlja, i svatko se drži Titanom, jakim jurišati nebo. Nu poviest briše u čas prolazne okriesnice s neba, a čista pošteña ime na ostaju kao zvezde. Takovo bijaše i ime pokojnoga starca, krajiškoga poručnika, koj je bio u vojsci našega pokreta četovodjom. Slava i lahka zemljica starcu, viekom orit će se po domovini žarki glasovi njegovih pjesama; zato će mu biti i među narodom vječna pamet!

ZUSAMMENFASSUNG

ZU FERDO RUSANS BRIEF AN AUGUST ŠENOVA

Im Artikel wird die Ansicht vertreten, daß der kroatische Musikerfinder von Wechter- und Kampfliedern *Ferdo Rusan* (1810—1879), Amateurmusiker, auch Werke auf einem höheren künstlerischen Ebene geschaffen hat. Diese Werke drücken den seelischen Zustand derer aus, die in Kroatien Träger und Mitwirkende gesellschaftlicher und politischer Bewegungen vom Jahre 1789 waren. Der kroatische Schriftsteller *August Senoa* (1838—1881) nannte *Ferdo Rusan* den »*Tyrteus der illyrischen Epoche*«.